

การใช้หลักฐานของ นักประวัติศาสตร์ไทย

วีณา เอี่ยมประไพ

ประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องราวในอดีต จึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานซึ่งเป็นร่องรอยของแต่ละยุคสมัยย้อนกลับไปสู่ช่วงเวลานั้นๆ แต่เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีอยู่มากมายหลายหลาก ประเภท ครอบคลุมพฤติกรรมทุกด้านของมนุษย์ มีทั้งที่บันทึกหรือประดิษฐ์ด้วยจุดมุ่งหมายให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้ หรือสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มิได้ตั้งใจให้เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังขาดความสมบูรณ์ คลุมเครือ บิดเบือน นักประวัติศาสตร์จึงต้องคัดเลือก จัดลำดับความสำคัญและให้ความหมายแกข้อมูลในหลักฐาน เพื่อแสวงหาความเป็นจริงในอดีต ทั้งนี้ นักประวัติศาสตร์มักสอเดแทรก

ความคิด ทัศนคติของตนลงไปด้วย ความแตกต่างของแต่ละยุคสมัยย่อมมีผลให้ความคิดของนักประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคม ทั้งในแง่เนื้อหาที่สนใจศึกษาและการเลือกใช้หลักฐาน การศึกษาถึงวิธีการคัดเลือก และตรวจสอบหลักฐานของนักประวัติศาสตร์จึงย่อมมีส่วนสะท้อนถึงสำนักทางประวัติศาสตร์ของผู้คนในสังคมโดยผ่านนักประวัติศาสตร์ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนในแต่ละยุคสมัยได้อีกด้วย

เนื่องจากประวัติศาสตร์ไทยเป็นวิชาที่เก่าแก่ และมีความสืบเนื่อง งานเรียบเรียงทางประวัติศาสตร์จึงมีมากมาย เพื่อความสะดวกต่อการศึกษา ในที่นี้จึงจัดแบ่งงานเขียนทางประวัติศาสตร์ออกเป็น

ประเภทต่างๆ คือการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบดั้งเดิม แนวการเขียนแบบตะวันตก และงานเขียนประวัติศาสตร์เฉพาะด้าน

การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบดั้งเดิม

จารีตการเขียนประวัติศาสตร์ไทยในอดีตมี 3 รูปแบบคือ จารึก ตำนาน และพระราชพงศาวดาร ซึ่งมีแบบอย่างร่วมกันในแง่รูปแบบการบันทึกซึ่งสืบทอดนิยมจากวัฒนธรรมมอญ-เขมร มีความสัมพันธ์กับศาสนาและมีการลำดับเชื้อสายแห่งวงศ์ตระกูล งานเขียนในระยะแรกนี้จะเป็นเพียงการบันทึกเหตุการณ์จากความทรงจำแต่เฉพาะที่ตนคิดว่าสำคัญ หรือจากความสำนึกว่าอดีตได้คลี่คลายตัวมาอย่างไร มิได้มีการใช้หลักฐานในการเรียบเรียงดังเช่นระยะเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จากงานนิพนธ์ประเภทจารึก ซึ่งบันทึกเรื่องราวแต่เฉพาะเหตุการณ์ร่วมสมัยหรืออดีตอันใกล้ แต่เนื้อหาดังกล่าวก็เน้นว่ามีคุณค่าในการสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องราวนั้นมีความสำคัญเป็นพิเศษสมควรแก่การจดจำหรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงเป็นการเลือกสรรข้อมูลจากความทรงจำในอดีตอันใกล้ เช่นเดียวกับงานเขียนประเภทตำนานที่มีได้มีการเรียบเรียงด้วยหลักฐานตามความหมายในยุคสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากตำนานคือการรับรู้เรื่องราวความเป็นมาในอดีตของคนทั่วไป ที่มีการสืบทอดกันมาหลายๆ ยุคสมัย ทั้งการถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าและการจดบันทึกจนไม่อาจระบุได้ว่าเกิดขึ้นในสมัยใด ใครเป็นผู้แต่งตำนานเริ่มต้นจากความจำของผู้คนโดยการสืบทอดจากปากสู่ปาก ความคิดสู่ความคิด และจากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง ก็อาจกล่าวได้ว่างานนิพนธ์ประเภทตำนานใช้หลักฐานจากความทรงจำได้เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์การบอกเล่าที่มี

พื้นฐานจากความจำของผู้ให้สัมภาษณ์

สำหรับการใช้หลักฐานในงานพระราชพงศาวดารอาจเห็นได้เด่นชัด แตกต่างจากจารึกหรือตำนาน กล่าวคือเป็นผลงานที่รวบรวมจากจดหมายเหตุจดหมายรายงานทัพ กฎหมาย ปุ้ม สารตรา จึงมีลักษณะเป็นการบรรยายเหตุการณ์เรียงตามลำดับเวลา โดยไม่มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงหรือการอธิบายสาเหตุของเหตุการณ์นั้นๆ เรื่องราวอันหลากหลายในพระราชพงศาวดารจึงผูกโยงเข้าด้วยกันโดยอาศัยเวลาเป็นหลัก ทำให้เหตุการณ์ดำเนินไปเรื่อยๆ ไม่อาจบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันมาเป็นเวลานานให้เป็นเรื่องราวเดียวกันได้ หลักฐานในการเขียนประวัติศาสตร์แนวพระราชพงศาวดารจะเริ่มเปลี่ยนแปลงบ้างก็ตอนปลายรัชกาลที่ 1 จากการที่สมเด็จพระพนรัตน์ ผู้มีส่วนชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ใช้หลักฐานภาษาบาลีซึ่งแต่งขึ้นในเมืองเหนือเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ในงานเรียบเรียงพระราชพงศาวดาร จึงเป็นการนำเอาตำนานผนวกเข้ากับพระราชพงศาวดาร ซึ่งมีผลให้แหล่งข้อมูลของพระราชพงศาวดารหลากหลายมากขึ้น มิได้มุ่งแต่เฉพาะเอกสารทางราชการเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยนิทานพื้นบ้าน คำบอกเล่า ฯลฯ อีกด้วย พระราชพงศาวดารจึงมีลักษณะเป็นเอกสารของชนชั้นปกครองน้อยลง และมีส่วนใกล้เคียงกับรายงานการศึกษาประวัติศาสตร์ดังที่เราจะรู้จักกันในปัจจุบันนี้มากยิ่งขึ้น(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2529: 108)

เมื่อพิจารณาการใช้หลักฐานและงานนิพนธ์ตามแนวประวัติศาสตร์แบบดั้งเดิมดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปได้ว่า

1. ด้วยเนื้อที่อันจำกัดของจารึก บันทึกเรื่องราวจึงมีแต่เฉพาะเหตุการณ์ที่ผู้คนในยุคสมัยนั้นคิดว่ามีความสำคัญ จึงเป็นการเลือกสรรข้อมูลจาก

ความทรงจำในอดีตอันไกล บันทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เหตุการณ์ในจารึกมักเป็นเรื่องราวร่วมสมัยของสังคมมากกว่างานเขียนประเภทอื่น กล่าวคือเป็นเรื่องเล่าที่เกิดจากประสบการณ์ที่เป็นจริง

2. เนื่องจากการสืบทอดตำนานจากอดีตสู่สมัยที่มีการบันทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการบอกเล่าจากความทรงจำที่สืบทอดกันมา จึงทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนหรือการแต่งเติมเสริมต่อโดยปะปนไปกับนิทานพื้นบ้าน คติพื้นเมือง งานนิพนธ์ด้านตำนานจึงขาดความน่าเชื่อถือในด้านข้อเท็จจริง

3. งานนิพนธ์ประเภทพระราชพงศาวดาร มีลักษณะเป็นผลงานบันทึกจากการคัดเลือก รวบรวม เรียบเรียง โดยใช้จุดหมายเหตุไหร เอกสารการปกครองประเภทรายงานราชการทัพ หมายรับสั่ง สารตรา ใบบอก ฯลฯ เป็นหลักฐาน จึงมีแนวการเขียนแบบนำข้อมูลมาเรียงต่อกันตามระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของเรื่องราว แม้ว่าเนื้อหาที่นำมาเรียงต่อกันนั้นจะไม่สัมพันธ์กันก็ตาม

4. การเรียบเรียงพระราชพงศาวดาร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นตำราของฝ่ายปกครอง มีผลให้การใช้หลักฐานจำกัดเฉพาะเอกสารการปกครอง ประกอบกับในยุคสมัยนั้นการบันทึกเอกสารประเภทอื่นๆ ก็ยังไม่แพร่หลาย งานนิพนธ์ประเภทพระราชพงศาวดารจึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเวลาต่อมาที่มีมุมมองแต่เฉพาะจากฝ่ายปกครองเท่านั้น

แนวการเขียนแบบตะวันตก

ในระบอบกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงแห่งการฟื้นฟูบ้านเมืองตามแบบกรุงศรีอยุธยาที่ล่มสลายไปนั้น แนวการเรียบเรียง

ประวัติศาสตร์ก็ยังยึดแบบอย่างพระราชพงศาวดารทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการเขียน โดยมีจุดประสงค์เพื่อแสดงถึงสิทธิอันชอบธรรมของราชวงศ์ใหม่ และเป็นตำราของฝ่ายปกครอง จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยติดต่อกับประเทศตะวันตกและได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมด้านต่างๆ แนวการเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงดังกล่าวสะท้อนถึงความพยายามแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาเนื้อความในจารึกพ่อขุนรามคำแหงซึ่งทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง และการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ

การเขียนประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวเขียนของตะวันตกเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นตัวแทนของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้ เนื้อหายังคงเป็นรูปแบบเดียวกับพระราชพงศาวดาร คือมุ่งที่อำนาจของรัฐ บทบาทของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือนั้นในด้านประวัติศาสตร์การเมือง มองรัฐในฐานะรัฐประชาชาติ ภายใต้การนำของสถาบันพระมหากษัตริย์โดยมุ่งให้ความสำคัญแก่วีรบุรุษ เหตุการณ์ที่ยกให้ผู้นำเป็นผู้แสดงบทบาทโดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเชื้อพระวงศ์ ฯลฯ ดังเช่นเรื่องพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, ไทยรบพม่า, การปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และเจ้าชีวิต, กองเกรสแห่งเวียนนาในพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ แม้ว่าหลักฐานที่ใช้ในการอ้างอิงจะใช้เอกสารการปกครองและพระราชพงศาวดาร แต่ก็แตกต่างจากงานเขียนประเภทพระราชพงศาวดาร

คือการอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล และการตรวจสอบหลักฐานตามหลักวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีหลายเรื่อง ล้วนแต่มีคุณค่าในด้านเนื้อหา และวิธีการเขียน โดยพระองค์ได้ทรงรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานต่างๆอย่างกว้างขวาง ทั้งพระราชพงศาวดารของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ เอกสารจีน หลักฐานพม่าและเขมร รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีประกอบกัน ทั้งนี้ได้ทรงตรวจสอบหลักฐานต่างๆ ดังกล่าวด้วยว่าสอดคล้องต้องกันหรือไม่ จากนั้นจึงจะทรงเสนอต่อผู้อ่านในแง่เนื้อหาสาระนั้นพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่ความถูกต้องของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงนิพนธ์งานทางประวัติศาสตร์ด้วยการอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล ดังเช่นในเรื่องไทยรบพม่า อันเป็นการแตกต่างจากนักเขียนร่วมสมัยคนอื่นๆ ด้วยเหตุที่แนวพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เน้นถึงความสำคัญ ความเที่ยงแท้ของข้อเท็จจริง การค้นคว้าวิจัยประวัติศาสตร์ด้วยการแสวงหา และตรวจสอบหลักฐานอย่างละเอียด งานพระนิพนธ์ของพระองค์จึงนับเป็นการเริ่มต้นการเขียนประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก แตกต่างจากการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารในรูปแบบเดิม แม้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมือง บุคคลสำคัญ อำนาจอริสติกก็ตาม แต่ก็เริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์หลักฐาน และมีแนวการเขียนแบบใหม่ que แสดงถึงความต่อเนื่องของเหตุการณ์ต่างๆ ในแง่ของสาเหตุและผลของเหตุการณ์ อันเป็นแนวทางที่

นักประวัติศาสตร์ไทยได้ยึดถือกันต่อมา

การให้ความสำคัญแก่เหตุและผลในทางประวัติศาสตร์นั้น จะเห็นได้จากพระนิพนธ์ของพระองค์ ที่ทรงอธิบายเรื่องราวโดยเริ่มจากภูมิหลังของเหตุการณ์แล้วนำเสนอเนื้อหาโดยละเอียดเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ ตัวอย่างเช่น พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 เกี่ยวกับการที่รัฐบาลอังกฤษต้องการเจรจาติดต่อกับไทย จากนั้นจึงกล่าวถึงเรื่องราวอื่นๆ ทั้งการเดินทาง ลักษณะการค้าระหว่างไทยกับต่างประเทศ การเจรจาตกลงกันระหว่างไทยกับอังกฤษ (สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2505: 129-167)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงสำเร็จการศึกษาทางด้านวิชาประวัติศาสตร์โดยตรง แนวพระนิพนธ์จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับที่นักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันยึดถือ อาทิ การที่พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงเอกลักษณ์ของแต่ละเหตุการณ์ ดังปรากฏในพระนิพนธ์ตอนหนึ่งที่ว่า "...แต่ข้อสำคัญซึ่งผู้ที่ใครจะศึกษาและหาประโยชน์จากวิชาประวัติศาสตร์จะต้องพึงจำไว้อย่างแน่วแน่ นั่นคือ แม้ว่าหลักจะตรงกันอยู่ก็ดี ของละเอียดย่อมผิดกัน..." (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2511: ฅ) และที่สำคัญคือการใช้หลักฐานในการอ้างอิง ซึ่งมีทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ พระราชพงศาวดารประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า และเรื่องราวที่พบเห็นด้วยพระองค์เอง ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ที่ใกล้ชิดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีโอกาสดำทอดพระเนตรและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพิธีและความเป็นไปใน

ราชสำนักอย่างดี พระองค์จึงได้บันทึกรายละเอียดไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ในโอกาสต่อไป

สำหรับหลักฐานที่ทรงใช้ในการอ้างอิงนั้น พระองค์ทรงประเมินความน่าเชื่อถือด้วยการเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน หรือการตรวจสอบหลักฐานเพื่อพิจารณาว่าเมื่อคดีแทรกปนอยู่ด้วยหรือไม่ ในกรณีที่เรื่องราวนั้นได้ทรงประสบด้วยตนเอง หรือได้ทรงทราบจากคำบอกเล่า ก็จะไม่ทรงพิจารณาอย่างถ่องแท้เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือ ในกรณีที่หลักฐานไม่พอเพียง ก็จะไม่ทรงสรุปความในทันที นอกจากนี้พระองค์ยังทรงระบุแหล่งที่มาของหลักฐานเพื่อให้ผู้อ่านได้ค้นคว้าด้วยตนเองต่อไป การระบุแหล่งหลักฐานดังกล่าวย่อมเป็นการแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นๆ ในช่วงเดียวกันนั้น

เมื่อศึกษางานนิพนธ์ในแนวการเขียนแบบตะวันตกข้างต้นแล้ว อาจสรุปได้ดังนี้

1. งานเขียนของนักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นตัวแทนของยุคสมัยนี้ สนใจศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ ชนชั้นปกครอง อำนาจอธิปไตย ฯลฯ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวผู้เขียน ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ ทั้งสองพระองค์ และส่งผลต่อการใช้หลักฐานซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจในพระมหากษัตริย์บทบาทของผู้นำ ซึ่งได้แก่ พระราชพงศาวดาร เอกสารการปกครอง

2. การจำกัดความสนใจแต่เฉพาะประวัติศาสตร์การเมือง โดยละเลยเรื่องราวทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ดังเช่นการขยายพระราชอาณาเขตก็ เป็นเพียงเหตุผลทางการเมือง มิได้พิจารณาถึงผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ หรือความผูกพันทางด้านวัฒนธรรมประกอบด้วยนั้น ทำให้ไม่มีการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ดังกล่าวไว้ นับเป็นอุปสรรคของการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ ในเวลาต่อมา

3. แนวการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในรูปพงศาวดารเมือง เป็นไปในแนวเดียวกับหลักฐานประเภทเอกสารการปกครองที่ใช้ในการศึกษาอ้างอิง กล่าวคือพิจารณาเหตุการณ์ทั้งหลายจากทัศนะของเมืองราชธานี ดังเช่นการจลาจลในท้องถิ่นเป็นเพียงการกบฏต่อรัฐบาลกลาง มิได้ศึกษาถึงความขัดแย้งภายในท้องถิ่นประกอบด้วย

4. การเน้นประวัติศาสตร์การเมือง การให้ความสำคัญกับวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ และการใช้หลักฐานจากเอกสารการปกครอง พระราชพงศาวดาร ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของแนวการเขียนแบบตะวันตก ยังคงได้รับการสืบทอดต่อมาอีกเป็นเวลานาน ทั้งแนวเขียนที่ให้ความสนใจกับบทบาทของผู้นำ การบรรยายรายละเอียดปลีกย่อยของเหตุการณ์ ความเคร่งครัดต่อการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน หรือการพัฒนาแนวทางประวัติศาสตร์ชาตินิยมเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองในยุคสมัยนั้น รวมทั้งประวัติศาสตร์การเมืองที่เอาแนวการศึกษาทางรัฐศาสตร์เข้ามาผสมผสานด้วย แต่งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาก็ยังคงใช้หลักฐานประเภทเดียวกับการเขียนในแนวตะวันตก

งานเขียนประวัติศาสตร์เฉพาะด้าน

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางสังคม การรับแนวความคิดและวิธีการศึกษาจากตะวันตก ทั้งการศึกษาด้วยตนเองจากตำรา หรือการเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศ รวมทั้งการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลายหลากมากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะพระราชพงศาวดาร เอกสารการปกครอง มีผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์ขยายตัวมากขึ้น ครอบคลุมพฤติกรรมทุกด้านของมนุษย์ จึงทำให้

เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ อันได้แก่ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ความคิด อย่างไรก็ตาม การแยกแยะประวัติศาสตร์นิพนธ์เป็นงานเฉพาะด้านข้างต้นนี้ เป็นไปเพื่อความสะดวกในการศึกษา มิได้แบ่งแยกจากกันโดยเด็ดขาด ดังจะเห็นได้ว่าการศึกษาพฤติกรรมด้านใดด้านหนึ่งของมนุษย์เพียงอย่างเดียวนั้นไม่อาจกระทำได้ จะต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ที่แวดล้อมอยู่ด้วย เช่นเมื่อศึกษาประวัติศาสตร์สังคมก็ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางการเมืองและเศรษฐกิจด้วย การศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะด้านมีแนวทางที่หลากหลายในแง่แนวคิด วิธีการศึกษาและการใช้หลักฐาน ดังนั้นในที่นี้จะกล่าวถึงแต่เฉพาะนักประวัติศาสตร์ที่ใช้หลักฐานหรือมีการตีความผิดแผกไปจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้ และด้วยเหตุที่ประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น จึงมีนักสังคมศาสตร์หลายท่านที่มีส่วนพัฒนาการศึกษาประวัติศาสตร์ให้กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งจะนำผลงานมาศึกษาร่วมด้วย โดยจะยกตัวอย่างจากศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ผู้มีแนวเขียนด้านประวัติศาสตร์การเมือง รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ตัวแทนของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม และรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สารระยา ผู้ร่วมกันบุกเบิกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในฐานะนักประวัติศาสตร์ด้านความคิด

สำหรับนักประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีก 2 ท่านคือ หลวงวิจิตรวาทการ และจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งมีแนวการเขียนประวัติศาสตร์แนวชาตินิยม และงานเขียนประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ตามลำดับนั้น จะมีได้กล่าวถึงในรายละเอียด เนื่องจากพิจารณาว่าผลงานของหลวงวิจิตรวาทการมิได้เพิ่มพูน

ข้อมูลหรือหลักฐานใหม่อย่างใด เป็นแต่เพียงการนำเรื่องราวที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้มานำเสนอใหม่ด้วยสำนวนโวหารปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยม ในแง่การศึกษาประวัติศาสตร์ผลงานของท่านไม่ถูกต้องตามหลักการหลายประเด็น อาทิ การเขียนเรื่องราวตามลำดับเหตุการณ์เช่นเดียวกับพระราชพงศาวดาร การบรรยายรายละเอียดปลีกย่อย การเน้นบทบาทของบุคคลสำคัญในแง่ทฤษฎีมหาบุรุษ การไม่อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล และการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะแต่ความเจริญรุ่งเรืองในอดีต(อรรถาพร ภูมิยศสมัย 2519: 273-277) แต่ผลงานของหลวงวิจิตรวาทการก็เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะบทละครอิงประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากท่านมีความสามารถในทางอักษรศาสตร์นำเสนอเรื่องราวต่อผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลิน อันเป็นความสามารถเฉพาะตน ยากที่ใครจะเลียนแบบได้ จนกล่าวได้ว่าหลวงวิจิตรวาทการเป็นนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดและยังประสบความสำเร็จในการสร้างจิตสำนึกของความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวไทยได้อีกด้วย

ส่วนการใช้หลักฐานของจิตร ภูมิศักดิ์ นั้น มีความดีเด่นในด้านการตีความหลักฐานในแง่มุมที่แตกต่างไปจากนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นในยุคก่อนหน้านั้น หรือในสมัยเดียวกัน แต่ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการใช้กรอบโครงทฤษฎีในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ ทำให้การอธิบายและการใช้หลักฐานจำกัดอยู่เฉพาะในทฤษฎีที่กำหนดไว้เท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นการนำเอาข้อสรุป และกฎเกณฑ์ทั่วไปของระบบศักดินายุโรป มาอธิบายความเป็นไปของระบบศักดินาไทย ดังปรากฏในเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทย, ประวัติความเป็นมาของโคลงห้า จากการศึกษาผลงานนิพนธ์

ของจิตร ภูมิศักดิ์ อาจกล่าวได้ว่าในกรณีที่จิตร ภูมิศักดิ์ ต้องการเสนอแนวคิดทางทฤษฎีก็จะเลือกใช้หลักฐานแต่เฉพาะที่สอดคล้องกับกรอบความคิดของตนเท่านั้น เช่นการนำกฎหมาย “พระอัยการตำแหน่งนายทหารและพลเรือน” ซึ่งประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 1998 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นหลักฐานในการศึกษาเรื่อง โฉมหน้าศักดินาไทยที่จะนำไปสู่การตีความว่า พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ กล่าวคือ ทรงเป็นเจ้าของที่ดิน จึงทรงเรียกเก็บค่าเช่าได้ในรูปการเกณฑ์แรงงานไพร่ การเก็บส่วยและภาษีอากรอื่นๆ(สมสมัย ศรีสุทธรพรรณ 2517: 162) ส่วนงานค้นคว้าเรื่องความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาตินั้น จิตร ภูมิศักดิ์ ได้นำหลักฐานประเภทต่าง ๆ มาใช้อย่างกว้างขวาง อาทิ จารึกมอญ จารึกพม่า ตำนานล้านช้าง ตำนานล้านนา จดหมายเหตุจีน ฯลฯ อันเป็นการนำเอาความรู้ทางภาษาศาสตร์ และนิรุกติศาสตร์มาช่วยในการวิเคราะห์ตีความหลักฐานท้องถิ่น รวมทั้งยังเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐานอีกด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีผู้ศึกษางานนิพนธ์และการใช้หลักฐานของจิตร ภูมิศักดิ์ ไว้ก่อนหน้านี้หลายท่าน จึงจะไม่กล่าวถึงโดยละเอียดในที่นี้

ศาสตราจารย์

ขจร สุขพานิช

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช มีบทบาทเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทั้งด้านการสอน กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และการเรียบเรียงงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์หลายเรื่อง ซึ่งมีลักษณะเด่นประการหนึ่งคือการใช้หลักฐานอย่างกว้างขวาง

ทั้งของไทยและต่างประเทศ สำหรับหลักฐานต่างประเทศที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับไทยนั้น ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้นำมาใช้ทั้งพงศาวดารเขมร พงศาวดารพม่า จดหมายเหตุชาวต่างชาติ ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน และฮอลันดา ผลงานเขียนของชาวต่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมข้อมูลในส่วนที่หลักฐานไทยมิได้บันทึกไว้หรือไม่แจ่มชัดเพียงพอ ดังเช่นบทความเรื่องสอศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งเป็นการใช้หลักฐานอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งในการตรวจสอบช่วงสมัยรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถว่า มีระยะเวลาานเท่าใด (ขจร สุขพานิช 2523: 84) เนื่องจากหลักฐานต่างๆ ของไทยและต่างประเทศระบุจำนวนปีไม่ตรงกัน ผลงานการศึกษาดังกล่าวข้างต้นนี้แสดงถึงความละเอียดรอบคอบในการตรวจสอบข้อมูล แม้ว่าจะเป็นเพียงประเด็นเล็กน้อยแต่ท่านก็ใช้หลักฐานทุกชิ้นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนอกจากจะเป็นการใช้หลักฐานอย่างกว้างขวางแล้ว ยังแสดงถึงความดีเด่นในการตรวจสอบหลักฐานที่อาจเห็นได้เด่นชัด ในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช

ในการตรวจสอบเพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช จะใช้วิธีการตั้งคำถาม และการนำหลักฐานต่างชนิดมาศึกษาเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน ในการตั้งคำถามต่อหลักฐานซึ่งเป็นไปตามหลักวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์นั้นจะปรากฏในผลงานของท่านอยู่เสมอ นอกจากนี้ท่านยังได้พยายามแสวงหาหลักฐานเพิ่มเติมเพื่อนำมาเปรียบเทียบและประมวลเรื่องราวใหม่ให้ใกล้เคียงกับความจริง ดังปรากฏในบทความเรื่องสอศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ได้ยกตัวอย่างไว้แล้วข้างต้น สำหรับ

การเพิ่มหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยการเสาะหาเอกสารจากแหล่งต่างๆ เพื่อการศึกษาต่อไป ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้กล่าวถึงการขยายข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า “การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์ไทยสำคัญอยู่ที่ว่า เราสามารถแสวงหาหนังสือเก่า จะเป็นภาษาใดไม่สำคัญ นำออกมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อให้โอกาสแก่บรรดานักประวัติศาสตร์ไทยคนอื่นๆ ได้พิจารณาหรือไม่” (ขจร สุขพานิช 2523: 37-38) สำหรับตัวท่านเองแล้วได้เป็นผู้พบพระราชพงศาวดารกรุงสยามที่ห้องสมุดบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และได้ถ่ายไมโครฟิล์มนำกลับมาประเทศไทย พระราชพงศาวดารฉบับดังกล่าวในปัจจุบันรู้จักกันในนามพระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม นอกจากนี้ท่านยังได้นำตำนานสิงหนวัติ कुमार มาจากจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อมอบให้คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นการเสริมจากฉบับเดิมที่กรมศิลปากรได้ตีพิมพ์แล้วเมื่อ พ.ศ. 2879 (ขจร สุขพานิช 2523: 33-40)

ผลงานของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช นับเป็นแบบอย่างอันดีของการศึกษาประวัติศาสตร์ ด้วยการให้ความสำคัญกับหลักฐาน ซึ่งท่านตระหนักและย้ำเตือนให้ปรากฏในผลงานของท่านอยู่เสมอ ดังเช่นข้อความที่ว่า “...การจะชำระประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องรัดกุมจำต้องแสวงหาหลักฐานมาตีแผ่ให้เห็น ไม่ใช่เขียนขึ้นลอยๆ ด้วยเหตุนี้การชำระประวัติศาสตร์ไทยจึงสำคัญที่หลักฐาน (ขจร สุขพานิช 2530: 2) นอกจากนี้การเสนอผลงานของท่านที่ผิดแผกแตกต่างไปจากแนวความคิดดั้งเดิม ซึ่งเป็นการตีความในแง่ใหม่โดยมีหลักฐานสนับสนุน ก็มีผลให้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ขยายตัวมากยิ่งขึ้น มิใช่เพียงแต่การเพิ่มผลงานนิพนธ์หรือเพิ่มหลักฐาน

ใหม่ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังให้เกิดการสานต่อและการโต้แย้งแนวความคิดที่ท่านได้นำเสนอไว้ ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และการค้นคว้าในวงวิชาการประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น

แบบอย่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช คือการศึกษาด้วยการตั้งปัญหาเพื่อแสวงหาคำตอบ ดังเช่นเรื่องเมืองต่างๆ ใน “สมัยอยุธยา” ท่านได้ตั้งประเด็นปัญหาไว้ในเบื้องต้นเกี่ยวกับเชื้อสายของพระเจ้าอู่ทอง บทบาทของเมืองสุพรรณบุรี และเมืองลพบุรีในสมัยอยุธยา ความคล้ายคลึงและแตกต่างระหว่างพระพุทธรูปแบบอู่ทองและลพบุรี ฯลฯ (ขจร สุขพานิช 2523: 18) วิธีการดังกล่าวนับเป็นแบบอย่างให้นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังได้พบแนวทางที่จะตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์เพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญยิ่งอันนับเป็นคุณูปการที่ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้มอบให้แก่วงการประวัติศาสตร์ไทยคือ แนวทางการใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ให้ความสำคัญต่อวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานด้วยการตั้งคำถามต่อข้อมูลในหลักฐาน และการใช้หลักฐานอย่างกว้างขวาง เพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน รวมทั้งการแสวงหาหลักฐานเพิ่มเติมเพื่อให้เรื่องราวที่ศึกษานั้นใกล้เคียงกับความจริงในอิตมากที่สุด

รองศาสตราจารย์

ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นนักเศรษฐศาสตร์ ที่ให้ความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในแนวเศรษฐกิจ โดยใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เป็นกรอบโครงในการคัดเลือก วิเคราะห์และตีความข้อมูล ทั้งนี้ท่านได้แสดงความคิดเห็นถึงความ

สำคัญของการใช้ทฤษฎีในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจว่า ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ทฤษฎีหรือหลักวิชา ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจึงต้องยึดหลักเกณฑ์ดังกล่าว เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล มิฉะนั้นข้อมูลต่างๆ ก็จะไม่มีความหมาย ไม่มีลักษณะเป็นเรื่องราวที่จับบอกละเอียดได้ นอกจากนี้ทฤษฎียังทำให้ผู้ศึกษาสามารถเลือกใช้ข้อมูลได้ตรงกับปัญหาที่กำลังวิจัยด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ 2524: 69) การให้ความสำคัญกับทฤษฎีดังกล่าวเป็นผลให้งานเขียนด้านประวัติศาสตร์ของท่านในระยะต้น เรื่องวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจไทย พิจารณายุคสมัยสุขุขัย และอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาว่าอยู่ในระบบศักดินา จนกระทั่งการร่วมลงนามในสนธิสัญญาบาวริงเมื่อ พ.ศ. 2398 จึงเกิดลักษณะนายทุนเข้ามาผสมผสานกับระบบศักดินาแบบเดิม อันเป็นการตีความประวัติศาสตร์ในแนวทางเดียวกับจิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวคือพิจารณาการถือครองที่ดินว่ามีการแบ่งสรรกันลดหลั่นลงมาตามลำดับขั้น

อย่างไรก็ตามบทความดังกล่าวมิได้มีการอ้างอิงข้อมูลจากหลักฐานให้เห็นอย่างเด่นชัด เป็นเพียงการพิจารณาเศรษฐกิจของไทยในอดีตจากด้านวิธีการผลิตและระบบเศรษฐกิจในระยะเวลาต่อมา ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา จึงได้พัฒนาการใช้ทฤษฎีและหลักฐานให้สอดคล้องกันมากยิ่งขึ้น โดยการนำกรอบทฤษฎีวิธีการผลิตแบบเอเชีย (The Asiatic Mode of Production) ของมาร์กซ์ มาเป็นแนวทางศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย โดยรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นประเภทเอกสารการปกครองจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ประเภทรายงานตรวจราชการแผ่นดิน ข้อมูลตัวเลขทางเศรษฐกิจ ฯลฯ รวมทั้งหลักฐานชั้นรอง ซึ่ง

ได้แก่หนังสือด้านประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ยังใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่าด้วยการสัมภาษณ์จากชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ เกือบทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพื่อศึกษาเรื่องเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต

การแสวงหาข้อมูลจากหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้อสมมุติฐานดังกล่าวนี้เป็นไปตามแนวคิดที่ท่านได้เคยเสนอไว้ในเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจว่า การวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจนั้นผู้วิจัยต้องรวบรวมข้อมูลขั้นต้นที่เกี่ยวข้องให้ครบถ้วน มีใช้เลยบางส่วนที่ไม่ถูกต้องกับทฤษฎีที่กำหนด จากนั้นจึงใช้ทฤษฎีอธิบายข้อมูล ขณะเดียวกันก็ปรับทฤษฎีตามข้อมูลด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ 2524: 75) ทั้งนี้เป็นการผสมผสานแนวคิดจากทฤษฎีและข้อมูลจากหลักฐานกลมกลืนเข้าด้วยกัน ด้วยการรวบรวมหลักฐานจากแหล่งต่างๆ ควบคู่ไปกับการศึกษาทฤษฎี จากพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีอันหลายหลาก เมื่อ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากหลักฐานจึงสามารถสังเคราะห์ข้อมูลเข้าด้วยกัน จนสอดคล้องกับรูปแบบทฤษฎีที่เหมาะสมต่อการศึกษาสภาพสังคมไทยในอดีต ทฤษฎีที่ใช้ศึกษาจึงมิใช่แนวทางใดแนวทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธ์กับเรื่องราวที่ปรากฏในหลักฐานซึ่งเป็นร่องรอยของเหตุการณ์ในอดีตที่ยังคงหลงเหลืออยู่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ให้สัมภาษณ์เมื่อ 16 พฤษภาคม 2535) จึงมีลักษณะของการปรับทฤษฎีตามหลักฐาน มิใช่การจัดหลักฐานให้เข้าตามกรอบทฤษฎี อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา มีแนวทางที่จะศึกษาและมุ่งกำหนดลักษณะทั่วไปของสังคมในแต่ละยุค (สมศักดิ์ เจียมธีระสกุล 2525: 154) กล่าวคือ กำหนดลักษณะของสังคมไทยเป็นยุค

ศักดินา ยุคทุนนิยมผสมศักดินา ฯลฯ ข้อมูลจากหลักฐานที่รวบรวมได้จึงเป็นการสนับสนุนแนวคิดหรือทฤษฎีที่กำหนดไว้เป็นสมมุติฐานในเมืองต้น ดังเช่นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งบ่งชี้ว่าประเทศไทยมีการปกครองระบอบศักดินาพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินในราชอาณาจักรนั้น ก็อ้างจากพระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 52 กฎหมายตราสามดวงที่ว่า “ที่ในแคว้นกรุงเทพมหานครคืออยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์เป็นที่แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะเป็นที่ราษฎรหาไม่ได้” (พระอัยการเบ็ดเสร็จมาตรา 52 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 อ้างในฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527: 14-15) รวมทั้งบทสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่าก็มีแนวทางในการอธิบายทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง คือคำถามเกี่ยวกับพลังการผลิต ความสัมพันธ์ในการผลิต และชนชั้นในหมู่บ้าน

ถึงแม้ว่า ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา จะมีกรอบโครงของวิธีการผลิตแบบเอเชียในการศึกษา โดยวิเคราะห์ว่าสังคมไทยไม่เคยผ่านยุคทาสมาก่อนแต่เป็นยุคศักดินาแบบเอเชีย คือเอกชนทั้งหลายในสังคมไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ อำนาจด้านปัจจัยการผลิตและอื่นๆ มีศูนย์รวมอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ (สมศักดิ์ เจียมธีระสกุล 2525: 138-139) แต่ข้อมูลที่รวบรวมได้จากคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นมีผลให้ท่านสรุปผลการวิจัยให้สอดคล้องกับข้อมูลว่า “การครอบครองของระบบศักดินาที่มีต่อหมู่บ้านนั้น เป็นการครอบครองแต่ภายนอกคือ รัฐศักดินาเกณฑ์แรงงานและเก็บภาษีเป็นระยะๆ การแทรกเข้าไปของระบบศักดินา หรือชนชั้นศักดินาในการผลิตของหมู่บ้านจึงมีจำกัดมาก หมู่บ้านเพียงส่ง

ส่วยข้าว ของป่า และแรงงานเกณฑ์รัฐเป็นระยะรัฐก็พอใจแล้ว...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527: 50)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ ย่อมแสดงถึงคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของนักประวัติศาสตร์ที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงจากหลักฐานที่ค้นพบใหม่และมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ ไม่ยึดมั่นกับแนวคิดดั้งเดิมของตน ทั้งยังให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเคยละเลยมาก่อน การศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวทางดังกล่าวมีผลต่อการใช้หลักฐานเพื่อการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งสภาพเศรษฐกิจของประเทศที่เป็นกรอบโครงใหญ่ และเรื่องราวของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของสามัญชนในท้องถิ่น ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ใช้หลักฐานทั้งที่เป็นส่วนของรัฐที่เก็บรวบรวมไว้ในหอจดหมายเหตุ และหลักฐานจากท้องถิ่นที่ศึกษาด้วยการสัมภาษณ์จากผู้คนในหมู่บ้านเพื่อให้ได้ภาพของอดีตจากความคิด ความทรงจำ และความรู้อีกของสามัญชน โดย ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา จะสัมภาษณ์ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ด้วยตนเอง หลักฐานจากคำบอกเล่าที่ได้รับ จึงนับเป็นกระบวนการโต้ตอบเพื่อค้นหาความเป็นจริงในอดีตร่วมกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2529: 44) การที่ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้ออกไปสัมผัสกับชีวิตความเป็นจริงในหมู่บ้านเพื่อรวบรวมหลักฐานจากคำบอกเล่า ซึ่งท่านจัดเป็นประวัติศาสตร์จากจุดยืนของสามัญชน ก็เป็นโอกาสให้ได้สำรวจสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ศึกษาประกอบด้วย เช่นเดียวกับการสังเกตเครื่องมือการทำมาหากินของชาวบ้าน หรือรูปถ่ายในอดีต ซึ่งก็เป็นการใช้หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อช่วยให้เข้าใจเรื่องราวที่กำลังศึกษาได้แจ่มชัดมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาผลงานทางประวัติศาสตร์ของ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อาจกล่าวได้โดยสรุปว่า ท่านเริ่มจากการใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์ในการศึกษา สภาพสังคมไทย ต่อมาก็ได้รับการเปลี่ยนไปบ้าง โดยใช้ทฤษฎีวิถีการผลิตแห่งเอเชีย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมาร์กซิสต์ที่อธิบายถึงสภาพสังคมของประเทศทางตะวันออกในการอธิบายสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย โดยใช้หลักฐานควบคู่กันไปทั้งจากการค้นคว้าในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และการออกสัมภาษณ์จากผู้คนในท้องถิ่น จากการที่ได้พบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย มีผลให้ความสนใจของดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาเริ่มเปลี่ยนไปเป็นการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นวัฒนธรรมพื้นบ้าน และวัฒนธรรมของชนเชื้อชาติไทยที่กระจัดกระจายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ อันจะผลให้การใช้หลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านใช้หลักฐานประเภทจดหมายเหตุของผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนา ซึ่งรายงานเรื่องราวของหมู่บ้านต่างๆ ที่เข้าไปปฏิบัติการทางศาสนา ประกอบการศึกษาค้นคว้า รวมทั้งยังเล็งเห็นความสำคัญของหลักฐานทางภาษาศาสตร์ที่จะช่วยคลี่คลายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ด้านวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 16 พฤษภาคม 2535)

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม และรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สารยา

เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีข้อจำกัดในแง่หลักฐานประเภทเอกสารทั้งรายละเอียดของเหตุการณ์ และความสืบเนื่องของเวลา ข้อมูลซึ่งบันทึกไว้ในหลักฐานทางราชการก็มีแต่เฉพาะที่

เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างเมืองราชธานีกับหัวเมืองเท่านั้น ทั้งยังเป็นข้อมูลที่จำกัดมุมมองเฉพาะจากฝ่ายเมืองหลวง การศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของท้องถิ่น จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากนักวิชาการสาขาต่างๆ เพื่อตีความหลักฐานต่างๆ ที่ยังคงปรากฏร่องรอยอยู่ในปัจจุบันให้สะท้อนภาพของอดีตที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด นักวิชาการที่มีส่วนอย่างสำคัญในฐานะผู้บุกเบิกศึกษาค้นคว้า และเผยแพร่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งได้นำหลักฐานทางโบราณคดีเรื่องราวในอดีตตามแนวทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาประกอบกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทจารึกตำนาน พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ และการใช้ประโยชน์จากภาพถ่ายทางอากาศในการกำหนดตำแหน่งชุมชนโบราณซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ แม้ว่าการใช้หลักฐานทางโบราณคดีในการศึกษาประวัติศาสตร์ จะมีนักวิชาการท่านอื่นปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่มักเป็นไปในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปะ สำหรับรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้นำเอาหลักฐานทางโบราณคดีมาค้นคว้าเรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีต พัฒนาการของรัฐ ด้วยการตีความจากร่องรอยคันดิน คูน้ำ หรือบารายเก็บกักน้ำ

สำหรับหลักฐานทางด้านโบราณคดีประเภทศาสนสถานหรือศาสนวัตถุนั้น รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม มิได้ใช้เป็นหลักฐานในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่ตีความถึงศรัทธาระบบความเชื่อ อายุของแหล่งชุมชนโบราณซึ่งพบโบราณสถานนั้นๆ รวมทั้งความสำคัญในทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับชุมชน ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ ดังกล่าวก็ได้มีการตรวจสอบกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรประกอบด้วย

ดังตัวอย่างที่ท่านได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของเมืองทุ่งยั้ง ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ปัจจุบันว่า คงจะเป็นเมืองสำคัญที่สุดในบริเวณตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำน่าน เพราะมีขนาดใหญ่โตและอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก ซึ่งศิลาจารึกเมืองสุโขทัยก็ได้กล่าวถึงเมืองนี้คู่กับเมืองบางยม เช่นเดียวกับจารึกลักษณะโจรที่พบกลางเมืองสุโขทัย และกฎหมายลักษณะลักพาของกรุงศรีอยุธยา ก็กล่าวถึงเมืองทุ่งยั้งในลักษณะที่เป็นเมืองสำคัญด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม 2532: 64)

เนื่องจากเรื่องราวของท้องถิ่นที่รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม สนใจศึกษา มีขอบเขตกว้างขวางในส่วนต่างๆ ของประเทศ เช่นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคอีสานและภาคใต้ จึงนำหลักฐานมาเชื่อมโยงสัมพันธ์หรือเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ปรากฏ คือประวัติศาสตร์ในแต่ละท้องถิ่น เข้ากับสิ่งที่ป็นมหัพภาค คือดินแดนประเทศไทยทั้งหมด ตลอดจนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ดังเช่นการศึกษาถึงพัฒนาการและการกระจายตัวของชุมชนโบราณในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนต้นคริสต์ศตวรรษนั้น ท่านสรุปว่ามีอาณาจักรสำคัญ 2 แห่งคือเมืองอู่ทองและเมืองศรีมโหสถ โบราณวัตถุที่พบที่เมืองทั้งสองดังกล่าวแสดงถึงการค้าทางทะเล ทั้งมีลักษณะคล้ายคลึงและน่าจะอยู่ร่วมสมัยกับสิ่งที่พบที่เมืองออกแก้วในประเทศเวียดนาม และเมืองเบคซาโนในประเทศพม่าระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 2-6 (ศรีศักร วัลลิโภดม 2528: 131-133)

นอกจากการนำเอาหลักฐานต่างๆ มาศึกษาอดีตในแง่มุมที่แตกต่างจากนักวิชาการท่านอื่นแล้ว การตีความหลักฐานก็ยังเป็นเสนอแนวคิดใหม่ต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ด้วย ที่เห็นได้เด่นชัด คือการเน้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแทนประวัติศาสตร์

เชื้อชาติ กล่าวคือมิได้มุ่งศึกษาแหล่งกำเนิดของชนเชื้อชาติไทยก่อนการตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แต่เป็นการเสนอแนวคิดว่าในดินแดนประเทศไทยก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา บ้านเมืองแบ่งออกเป็นแคว้นแคว้นต่างๆ ที่มีอิสระมิได้ขึ้นต่อกัน แต่ละท้องถิ่นหรือแคว้นแคว้นคือ นครศรีธรรมราช ล้านช้าง ล้านนา ฯลฯ ต่างก็มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นของตนเอง รูปแบบศิลปกรรมต่างท้องถิ่นที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน เป็นเพียงการเลียนแบบหรือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากความสัมพันธ์อันเครือญาติหรือการแต่งงาน มิได้เป็นการแสดงถึงความครอบงำอำนาจทางการเมืองแต่อย่างใด (ศรีศักร วัลลิโภดม 2524: 8) การตีความหลักฐานในแนวคิดดังกล่าว นอกจากจะเป็นการคัดค้านการเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์ไทยในแง่เชื้อชาติที่เรียงลำดับเรื่องราวของชนชาติไทยตามยุคสมัยของอาณาจักรหรือราชธานีแล้ว ยังให้ความสำคัญกับชุมชนในแต่ละท้องถิ่นว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยมีได้ค่านึงว่าท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของราชธานีเท่านั้น

นักวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง คือ ดร.ธิดา สาระยา ผู้ซึ่งใช้หลักฐานหลากหลายประเภทที่ผ่านการประเมินความน่าเชื่อถือแล้ว ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นในกรอบของสังคมและวัฒนธรรม (ธิดา สาระยา ให้สัมภาษณ์เมื่อ 12 พฤษภาคม 2535) อันเป็นการศึกษาเรื่องราวของชุมชนในภาพรวม มิใช่การแบ่งพื้นที่ตามเขตการปกครอง จึงนับเป็นนักประวัติศาสตร์คนแรกๆ ที่สนใจศึกษาเรื่องดังกล่าว สำหรับหลักฐานที่ใช้ในการค้นคว้านั้น ดร.ธิดา สาระยา ให้ความสนใจกับตำนาน และนิทานพื้นบ้านเป็นอันมาก จึงแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์บางท่านที่มักละเลยหลักฐานประเภท

ตำนาน ด้วยมีความเห็นว่าขาดความน่าเชื่อถือในด้านข้อเท็จจริง แต่ดร.ธิดา สาระยา ใช้ประโยชน์จากตำนานในด้านความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม สภาพทางภูมิศาสตร์ ทัศนคติของผู้คนที่สัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลพบุรี ดร.ธิดา สาระยา ใช้ตำนานเมืองลพบุรีซึ่งเป็นเรื่องเล่าของกลุ่มชนต่างๆ ประมวลเข้าด้วยกัน คือ รามายณะ เจ้ากรุงจีน นางรุมสยสภของชาวอีสาน ฯลฯ ในการสะท้อนถึงกลุ่มชนต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ร่วมกัน อีกทั้งยังบ่งบอกถึงเส้นทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีต่อความเป็นมาในอดีตของโบราณศิลปกรรม และภูมิสำเนาในท้องถิ่นของตน (ศรีศักร วัลลิโภดม 2529: 51) การใช้หลักฐานประเภทตำนานและนิทานพื้นบ้าน นับเป็นการใช้ข้อมูลในท้องถิ่นนั้นศึกษาเรื่องราวของชุมชนตนเอง มิใช่การใช้เอกสารจากส่วนกลาง ซึ่งจำกัดมุมมองจากฝ่ายปกครองและมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมืองและการเรียกเก็บส่วยจากภูมิภาคเท่านั้น

ด้วยแนวคิดที่ต้องการให้ข้อมูลมีการสืบต่อกันระหว่างอดีตกับปัจจุบัน มิใช่เรื่องราวที่หยุดนิ่งเพียงแค่วันที่บันทึกไว้ในหลักฐาน ดร.ธิดา สาระยา จึงใช้หลักฐานจากคำบอกเล่าควบคู่ไปกับการใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วย แต่ทั้งนี้ก็ได้ตรวจสอบคำบอกเล่าที่ได้รับด้วยว่าสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ หรือไม่ แม้ว่าคำบอกเล่าที่ได้รับจะคลาดเคลื่อนในแง่ของข้อเท็จจริง แต่ก็ยังสะท้อนถึงความคิดและความเชื่อได้เช่นกัน

หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอีกประเภทหนึ่งที่ ดร.ธิดา สาระยา ใช้ในการศึกษาอ้างอิง คือ หลักฐานทางโบราณคดี ด้วยเหตุที่ต้องการใช้

หลักฐานหลายประเภทในการประเมินและตรวจสอบซึ่งกันและกัน ทั้งยังพิจารณาว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญต่อการศึกษาดิตตามในแง่ของประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังอาจใช้ในการสืบค้นเรื่องราวที่ยังไม่กระจ่างชัดเพียงพอ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังเช่น การค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องทวารวดีใน (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ ที่แปรเปลี่ยนการรับรู้เรื่องราวของทวารวดี แต่เพียงรูปแบบศิลปกรรมหรือยุคสมัยเก่าแก่ที่สุดของประเทศไทยเป็นภาพของชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวติดต่อสัมพันธ์กันในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกับกลุ่มเมืองหรือรัฐร่วมสมัยที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันและการเกี่ยวข้องค้าขายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับแหล่งอารยธรรมตะวันออกคืออินเดียและจีน

จากตัวอย่างข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าการนำหลักฐานทางโบราณคดีมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของดร.ธิดา สาระยานั้น แตกต่างจากงานของนักโบราณคดี ซึ่งมักเน้นในแง่ศิลปะ แต่การวิเคราะห์ตีความของดร.ธิดา สาระยา จะพิจารณาควบคู่ไปกับหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่นๆ เพื่อศึกษาเรื่องราวของสังคมและวัฒนธรรม เช่นเดียวกับหลักฐานประเภทจารึกซึ่งเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งในการใช้หลักฐานของดร.ธิดา สาระยา โดยทั่วไปแล้วการใช้ข้อมูลจากจารึกมักอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์การเมืองและศาสนา แต่ดร.ธิดา สาระยาก็นำมาศึกษาเรื่องราวของสังคมและวัฒนธรรมได้อีกเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากผลงานชิ้นเดียวกันนี้ ที่ได้มีการใช้จารึกในการศึกษาเรื่องราวของรัฐทวารวดี ซึ่งแตกต่างไปจากที่เคยเข้าใจกันว่า จารึกในช่วงสมัยดังกล่าวมักเป็นจารึกทางศาสนาที่เป็นภาษาบาลี

โดยเฉพาะจารึก เย ธัมมา แต่ดร.ธิดา สารยา กลับนำข้อมูลที่มีปรากฏในจารึกตีความถึงกิจกรรมร่วมกันทางศาสนาในหมู่ประชาชน การเรียบเรียงงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ชิ้นเดียวกันนี้ ดร.ธิดา สารยา มิได้เพียงแต่สกัดข้อเท็จจริงจากหลักฐานเท่านั้น แต่ยังได้ใช้แหล่งกำเนิดและยุคสมัยของหลักฐานประเภทจารึกตีความอดีตอีกด้วย โดยพิจารณาบริเวณที่พบจารึกภาษาขอมอยุธยาโบราณ ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยว่าเป็นการขยายตัวของชุมชนที่ใช้ภาษาขอมจากบริเวณเมืองท่าชายฝั่งทะเลเข้าสู่เมืองสำคัญตอนใน หนาแน่นอยู่แถบเมืองละโว้ และเขตตะวันออกเฉียงเหนือ (ธิดา สารยา 2532: 40) ทั้งนี้ย่อมแสดงถึงการใช้หลักฐานของดร.ธิดา สารยา ที่มีความลึกซึ้งในแง่มุมต่างๆ นอกเหนือจากการใช้หลักฐานอย่างกว้างขวางโดยไม่จำกัดเฉพาะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยเท่านั้น แต่ยังใช้หลักฐานประเภทจดหมายเหตุชาวต่างชาติที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับประเทศไทยประกอบการศึกษาด้วย อาทิเอกสารภาษาจีน เอกสารภาษาเวียดนาม โดยได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญแต่ละภาษาแปลความเป็นภาษาไทยก่อนในเบื้องต้น จากนั้นจึงนำมาประเมินความน่าเชื่อถือและพิจารณาว่าสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ ที่มีอยู่หรือไม่ ซึ่งย่อมแสดงถึงความตระหนักในความสำคัญของวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ด้วยการใช้หลักฐานที่มีอยู่อย่างกว้างขวาง และตั้งคำถามต่อหลักฐานเพื่อประเมินคุณค่าตามหลักวิชาประวัติศาสตร์

จากการศึกษาผลงานของรองศาสตราจารย์ ศรีศักร วลลิโถม และดร.ธิดา สารยา ข้างต้น อาจกล่าวได้โดยสรุปว่าบุคคลทั้งสองมีความสนใจในเรื่องราวเดียวกัน คือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้หลักฐานในการศึกษาประเภทเดียวกัน คือ จารึก ตำนาน

หลักฐานทางโบราณคดี ฯลฯ แต่ก็ยังมีการสำรวจพื้นที่ในท้องถิ่นโดยพิจารณาด้วยว่าสอดคล้องกับที่มีการกล่าวอ้างถึงไว้ในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ และเนื่องจากพื้นที่ที่รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วลลิโถม สนใจศึกษากว้างขวางเกือบทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ผลงานการสำรวจของท่านจึงครอบคลุมงานของนักวิชาการท่านอื่นๆ ด้วย ทั้งนี้รวมถึงผลงานของดร.ธิดา สารยา ที่ได้นำเอาข้อมูลจากการสำรวจด้วยตนเองและจากการสำรวจของรองศาสตราจารย์ ศรีศักร วลลิโถม มาใช้ในการศึกษาควบคู่ไปกับหลักฐานประเภทอื่นๆ ที่มีความสอดคล้องกัน ในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่ต้องใช้หลักฐานหลายประเภท เพื่อเป็นการตรวจสอบซึ่งกันและกัน จึงนับได้ว่าบุคคลทั้งสองเป็นผู้บุกเบิกและพัฒนาการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะการแสวงหาข้อมูล และการใช้หลักฐานจากท้องถิ่นที่ศึกษา โดยเน้นด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

ศาสตราจารย์

ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นชื่อที่แพร่หลายในแวดวงนักประวัติศาสตร์ว่าเป็นผู้ที่มีงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์มากมาย ทั้งในรูปแบบ บทความ ตีพิมพ์ในวารสาร หนังสือพิมพ์ หรือบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ผลงานของท่านนั้นมีทั้งประวัติศาสตร์การเมือง (การเมืองสมัยพระนารายณ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (สู่ประวัติศาสตร์ประชาชนไทย) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ (ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก, การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต) และที่สำคัญคือประวัติศาสตร์ความคิด (วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์,

ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา) ซึ่งมีนักประวัติศาสตร์น้อยคนที่จะสนใจศึกษาในด้านนี้ เนื่องจากเป็นเรื่องนามธรรม และความยากลำบากในการสกัดข้อเท็จจริงจากหลักฐานการใช้หลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองของดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็ยังคงเป็นไปในแนวเดียวกับนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นๆ คือใช้เอกสารการปกครอง พระราชพงศาวดารเป็นหลัก แต่ข้อแตกต่างที่น่าสนใจก็คือการตีความข้อมูลที่ผิดแผกแตกต่างไปจากนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นๆ ได้เคยศึกษามา ดังเช่นเรื่องการเมืองสมัยพระนารายณ์ ซึ่งกล่าวถึงสัมพันธภาพกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่ามีได้เกิดจากความต้องการถ่วงดุลอำนาจกับฮอลันดา ดังข้อเสนอของนักประวัติศาสตร์ท่านอื่น แต่เนื่องจากเหตุผลจากการเมืองภายในราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2523: 6) เช่นเดียวกับการเมืองของไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศึกษาถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อพ.ศ. 2310 ว่ามีสาเหตุสำคัญมาจากความล้มเหลวในการควบคุมกำลังคนแถบหัวเมือง จึงไม่อาจเกณฑ์ไพร่พลไปรบศึกได้เต็มที่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2529: 7) มิได้ให้ความสำคัญกับความไร้ประสิทธิภาพของผู้นำ ดังเช่นนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นๆ

ด้วยความเจ็บปวดต่อการตีความหลักฐานในแง่ต่าง ๆ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้นำวรรณกรรมมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด แม้ว่าวรรณกรรมจะเป็นผลงานประพันธ์ของผู้เขียนเพียงคนเดียว มิใช่การสืบทอดร่วมกันของสังคม ดังเช่นตำนาน แต่ผู้อ่านวรรณกรรมก็ย่อมมีบทบาทอยู่ด้วย ทั้งแง่ทัศนะที่ได้รับจากการอ่านหรือความชื่นชมที่มีต่อวรรณกรรมชิ้นนั้นๆ

ดังนั้นการใช้หลักฐานทางวรรณกรรมเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด จึงหมายถึงความเคลื่อนไหวทางความคิดของทั้งผู้ประพันธ์และผู้อ่าน คิดและตอบสนองความคิดซึ่งกันและกัน ตลอดจนตอบสนองต่อสภาพสังคมที่แวดล้อมอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากผลงานเรื่องวัฒนธรรมกรรมพิกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้นำหลักฐานด้านวรรณกรรมมาศึกษาเรื่องราวของทัศนคติ ค่านิยม และวัฒนธรรมของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากผลงานวรรณกรรมซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิง ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ สามารถสกัดค่านิยมของผู้คนในยุคสมัยนั้นได้หลายประการ ดังเช่นความนิยมใช้ของต่างประเทศ โดยยกตัวอย่างจากเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ความว่า ...ความนิยมของต่างประเทศจึงแพร่หลายขึ้น เพราะมีคนจำนวนมากขึ้น สามารถซื้อหาได้ นางวันทองซึ่งเป็นตัวละครกรรมพิคนหนึ่งของต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อเตรียมข้าวของหนีตามชายชู้คือขุนแผนไปนั้น ก็หยิบเอา “เช็ดหน้าผ้าไหมฝรั่งทอ” ไปด้วย (ขุนช้าง ขุนแผน: 359) (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 148)

การตีความทางประวัติศาสตร์ด้วยการเปรียบเทียบหลักฐานต่างยุคต่างสมัยกัน เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใช้ในงานนิพนธ์ของตน ด้วยการนำเอาวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เปรียบเทียบกับวรรณกรรมสมัยอยุธยา เพื่อสกัดทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ประพันธ์ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมในแต่ละยุคสมัย ดังเช่นแนวคิดที่ว่าชนชั้นของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีโลกทรรศน์ที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น มิได้ยึดมั่นในเรื่องลึกลับหรืออิทธิปาฏิหาริย์ดังเช่นในสมัยอยุธยา (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 204) นอกจากนี้ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังได้แสดงให้เห็นจากการ

ศึกษางานวรรณกรรมหลายเรื่องว่า ผู้คนในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเชื่อจากประสบการณ์ความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น สถานที่ที่บรรยายไว้ในงานวรรณกรรมจึงเป็นสถานที่จริง ผิดกับในสมัยอยุธยาที่มักরাบราพันโดยไม่คำนึงว่ากำลังเอ่ยอ้างถึงสถานที่ใด

จากความเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติ ความเชื่อดังกล่าวของผู้ประพันธ์วรรณกรรม ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้เชื่อมโยงเข้ากับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จากความเฟื่องฟูด้านการค้าระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศจีน สังคมในยุคต้นรัตนโกสินทร์จึงมีความเคลื่อนไหวในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน ทั้งนี้ทำให้นักเขียนต่าง ๆ อาทิ จดหมายเหตุชาวต่างชาติ (เบอร์นี, ครอว์ฟอร์ด, รัสเซ็นเบอร์เกอร์), เอกสารการปกครอง ศึกษาสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ประกอบด้วย ซึ่งสภาพดังกล่าวมีอิทธิพลต่อความคิดของกวีผู้ผลิตผลงานวรรณกรรมและสะท้อนออกมาในวรรณกรรม ผลงานทางประวัติศาสตร์ซึ่งศึกษาจากหลักฐานทางวรรณกรรมของดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์จึงไม่ใช่เป็นประวัติศาสตร์ด้านความคิดเพียงอย่างเดียว แต่แทรกปนด้วยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีความเคลื่อนไหวติดต่อการค้ากับต่างประเทศมากกว่าในสมัยอยุธยา จากความจำเป็นที่จะต้องแสวงหารายได้จากการค้ากับต่างประเทศ ภายหลังจากที่ระบบการควบคุมกำลังคนได้เสื่อมสลายจากการเสียกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นการโต้แย้งต่อแนวคิดที่ว่าก่อนการกระทำสนธิสัญญาบาวริงเมื่อพ.ศ. 2398 เศรษฐกิจของไทยเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง และการค้าก็เป็นเพียงระบบผูกขาดของพระคลังสินค้าเท่านั้น งานนิพนธ์เหล่านี้ของดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ จึงเป็น

การตีความข้อมูลในแง่มุมใหม่ที่ผิดแผกไปจากที่ได้มีผู้ศึกษาไว้แล้ว เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ด้านการเมืองในเรื่องการเมืองไทยสมัยพระนารายณ์และการเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

นอกจากการนำหลักฐานด้านวรรณกรรมมาเปรียบเทียบเพื่อศึกษาความรู้สึก โลกทัศน์ที่แตกต่างกันดังตัวอย่างข้างต้น ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ยังได้นำเอาพระราชพงศาวดารซึ่งนักประวัติศาสตร์โดยทั่วไปมักใช้เป็นหลักฐานศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองมาตีความในแง่ความคิดด้วย กล่าวคือในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ได้โปรดให้ชำระพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เหลือตกทอดมา ในส่วนของการชำระที่มีการแก้ไขสำนวนโวหาร การเพิ่มเติมเนื้อหาแทรกกลไปนั้น ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้นำมาศึกษาตีความเพื่อสะท้อนถึงแนวคิดที่มีต่ออดีตและจุดมุ่งหมายเบื้องหลังของการชำระพระราชพงศาวดารนั้น ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดคือ ข้อมูลเกี่ยวกับราชวงศ์บ้านพลูหลวง ซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายที่ปกครองกรุงศรีอยุธยา การชำระพระราชพงศาวดารได้บรรยายถึงความไม่เหมาะสมของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงในด้านต่างๆ ทั้งในฐานะนักปกครอง นักรบ และองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงกล่าวถึงความโหดเหี้ยมอ่อนแอ โดยใช้มาตรฐานทางศีลธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพิจารณา ทั้งนี้ท่านได้แสดงความคิดเห็นว่าการใช้มาตรฐานของพระพุทธศาสนาตัดสินอดีตนั้นเพื่ออธิบายว่าทำไมบ้านเมืองจึงประสบความหายนะภายใต้ราชวงศ์บ้านพลูหลวง และเป็นการประกาศมาตรฐานของระบอบการปกครองที่สถาปนาขึ้นภายใต้ราชวงศ์ใหม่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2521: 51) ผลงานเรื่องประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยานี้เป็นตัวอย่างของการใช้หลักฐาน

ที่ลึกซึ้งและคุ้มค่า กล่าวคือผู้ศึกษามีได้เพียงแต่ใช้ประโยชน์จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในหลักฐานเท่านั้น แต่ยังไม่ใช้หลักวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ในการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน และการตีความ เพื่อสกัดข้อเท็จจริงที่มีได้บอกโดยตรงในหลักฐาน อีกด้วย

การเปลี่ยนแนวการเขียนประวัติศาสตร์จากเดิมที่เคยเน้นเรื่องราวของรัฐ บทบาทของผู้นำ เป็นการศึกษาพฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาของมนุษย์ รวมทั้งสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวของสามัญชน ไม่จำกัดเฉพาะพระมหากษัตริย์หรือผู้นำประเทศ มีผลให้การใช้หลักฐานขยายตัวมากขึ้น ทั้งประเภทของหลักฐานและการวิเคราะห์ตีความที่แตกต่างไปจากยุคก่อน ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่า

1. ความก้าวหน้าในด้านวิทยาการและความสะดวกรวดเร็วในการคมนาคมสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการค้นคว้ารวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยให้เพิ่มมากขึ้น ทั้งการพบเรื่องราวของไทยที่ชาวต่างประเทศได้บันทึกไว้ หรือการใช้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการบันทึกหลักฐานของข้อมูล ดังเช่นภาพถ่ายทางอากาศ การบันทึกเสียงคำบอกเล่าในแถบบันทึกเสียง การบันทึกภาพประเพณีพิธีการการลงในแถบบันทึกภาพ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไป

2. ความสนใจของนักประวัติศาสตร์ที่จะศึกษาเรื่องราวของสามัญชนและชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งไม่ปรากฏข้อมูลในหลักฐานของชาติหรือราชธานี มีผลให้ต้องแสวงหาหลักฐานอื่นๆ มาใช้ในการอ้างอิง เช่น ตำนาน คำบอกเล่า นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ และต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบในขั้นวิพากษ์วิธีและการตีความทางประวัติศาสตร์ เพื่อถ่วงถ่วง

แต่เฉพาะข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือ

3. การขยายเนื้อหาและขอบเขตของประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์รอบด้าน มีผลให้วิชาประวัติศาสตร์มีส่วนเกี่ยวข้องกับสหพันธ์กับวิชาการอื่นๆ และได้นำเอาหลักฐานจากสาขาวิชาต่างๆ มาใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย เช่น หลักฐานทางธรณีวิทยา หลักฐานทางภูมิศาสตร์

4. บทบาทของสถาบันการศึกษาและนักวิชาการในท้องถิ่นต่อการค้นคว้าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน กระตุ้นให้มีการเก็บรวบรวมและอนุรักษ์หลักฐานต่างๆ ไว้ก่อนที่จะถูกทำลายหรือสูญหายไปตามกาลเวลา

สรุป

ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ของไทยซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตสืบเนื่องต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นับว่ามีคุณค่าในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่จะให้ภาพความเป็นไปของสังคมในยุคสมัยที่มีการเรียบเรียงประวัติศาสตร์นิพนธ์ขึ้นนั้นขึ้น โดยผ่านทางนักประวัติศาสตร์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสังคมครอบงำอยู่บางส่วน ด้วยการสะท้อนออกถึงความนึกคิดและความสำนึกทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ ผู้เรียบเรียงเสมือนตัวแทนของสังคมในแต่ละสมัย อันจะช่วยให้เข้าใจว่าผู้คนในอดีตมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมมนุษย์เช่นใด กล่าวคือ มนุษย์มีความเป็นมาอย่างไรในอดีต และจะดำเนินต่อไปอย่างไรในอนาคต ขณะเดียวกันการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ก็ยังช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการเรียบเรียงเนื้อหาประวัติศาสตร์ทั้งวิธีการใช้ข้อมูลอันหลากหลาย การตรวจสอบหลักฐาน ดังจะเห็นได้ว่าเมื่องานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของสถาบันพระมหากษัตริย์และผู้นำประเทศ การใช้หลักฐานก็จำกัดแต่

เฉพาะเอกสารการปกครองและพระราชพงศาวดาร
ต่อเมื่อนักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจกับพฤติกรรม
ด้านอื่นๆ ของมนุษย์ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญา
ของมนุษย์ เรื่องราวของมวลชน และสภาพ
สังคมชนบท ก็ต้องอาศัยหลักฐานที่หลากหลาย
มากขึ้น ทั้งตำนาน คำบอกเล่า การละเล่นพื้นบ้าน
วรรณกรรม ฯลฯ ในการศึกษาอ้างอิง การใช้
หลักฐานทางประวัติศาสตร์หลากหลายประเภทดังกล่าว
นอกจากจะมีผลให้นักประวัติศาสตร์จะต้องใช้

วิพากษ์วิธีและตีความทางประวัติศาสตร์อย่าง
รอบคอบ เพื่อถ่วงถ่วงและสกัดแต่เฉพาะข้อ
เท็จจริงที่น่าเชื่อถือแล้ว ยังเป็นการขยายขอบเขต
ของวิชาประวัติศาสตร์ให้สัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น
เนื่องจากต้องอาศัยนักสังคมศาสตร์ นักภาษาศาสตร์
นักโบราณคดี นักธรณีวิทยา ฯลฯ ร่วมในการ
ศึกษาวิเคราะห์หลักฐาน อันเป็นการศึกษาในเชิง
สหวิทยาการบนพื้นฐานของกฎเกณฑ์แบบแผน
ร่วมกัน

บรรณานุกรม

ขจร สุขพานิช

- 2523 ข้อมูลประวัติศาสตร์: สมัยอยุธยา. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วุฒิชัย มูลศิลป์
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- 2530 ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วุฒิชัย
มูลศิลป์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

จักรทิพย์ นาคสุภา

- 2524 เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- 2527 เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. นนทบุรี: สร้างสรรค์.
- 2529 บ้านกับเมือง นนทบุรี: สร้างสรรค์.

ธิดา สาระยา

- 2529 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- 2532 (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์

- 2521 ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- 2523 การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- 2527 ปากไก่และใบเรือ : รวมบทความเรื่องว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์รัตน
โกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- 2529 การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- 2529 “200 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและทางข้างหน้า” ศิลปวัฒนธรรม, 7
กุมภาพันธ์.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

- 2511 กองเกรสแห่งเวียนนา. พระนคร: คลังวิทยา.

ศรีศักร วัลลิโภดม

- 2524 ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- 2528 นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
จังหวัดนครสวรรค์. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย สุภรณ์ โอเจริญ กรุงเทพฯ :
อมรินทร์การพิมพ์.
- 2532 เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

- 2505 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2, พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา.

สมศักดิ์ เจียมธีระสกุล,

- 2525 "สังคมไทยจากศักดินามาสู่ทุนนิยม" วารสารธรรมศาสตร์ 11, 2 : มิถุนายน.

สมสมัย ศรีศุภพรพรรณ(จิตร ภูมิศักดิ์)

โฉมหน้าศักดินาไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทพิธิ จำกัด.

อัฉราพร ภูมิย์สมัย

- 2519 "แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ" ประวัติศาสตร์และนัก
ประวัติศาสตร์ไทย. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ
สุชาติ สวัสดิ์ศรี. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สำนัก.

ชายไทยที่มีอายุ 21 ปี คือเกิดปี ขาล พ.ศ. 2517 กับผู้ที่มีอายุ 22 ถึง 29 ปี
เกิดพ.ศ. 2516 ถึงพ.ศ. 2509 ที่ยังไม่เคยเข้ารับการตรวจเลือก
ให้ไปรับหมายเรียกที่ อำเภอ/เขต หรือ กิ่งอำเภอ ภูมิลำเนาทหาร
และเข้ารับการตรวจเลือกตามที่กำหนดในหมายเรียก

ผู้ที่เข้ารับการตรวจเลือก จะได้รับใบรับรองผลการตรวจเลือกฯ (แบบส.ด. 43) จากประธานกรรมการ
ในวันตรวจเลือกทุกคน หากได้รับจากบุคคลอื่น หรือวันอื่น หรือได้รับโดยมิได้ไปเข้ารับการตรวจเลือกฯ
แสดงว่าเป็นใบรับรองปลอม ซึ่งท่านจะมีความผิดต้องระวางโทษถึงจำคุก

SS SENSO
TRENDY ANY TIME